

MODERNIZAREA ANTROPONIMIEI ROMÂNEȘTI SURPRINSĂ ÎN CATAGRAFIILE VISTIERIEI MOLDOVEI (1820-1845)

Nicoleta DĂNILĂ (AMARGHEOALEI), PhD Candidate,
Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași

Abstract: *Modernizarea antroponimiei românești constă pe de o parte în oficializarea sistemului numelui dublu a cărei etapă premergătoare se surprinde în Catagrafiile Vistieriei Moldovei (1820-1845), iar pe de altă parte, în înnoirea, prin intermediul modei onomastice, a inventarului de prenume cu împrumuturi neogrețești, latiniste și occidentale.*

Keywords: Anthroponym, First name, Last name, Denominative system, Evolution

Structura pe care o are astăzi antroponimia românească se datorează unor îndelungate procese de dezvoltare, procese de sedimentări succesive determinate de mai mulți factori lingvistici și extralingvistici. Pentru reconstituirea acestor întregului demerg al dezvoltării antroponimiei românești este nevoie de studierea documentelor arhivistice, de cercetarea lor ca mărturii onomastice. Specialiștii din domeniul onomasticii au relevat faptul că istoria antroponimiei românești poate fi împărțită în patru mari perioade: prima este constituirea sistemului denominativ prin romanizare și creștinare, a doua scoate în evidență împrumuturile antroponimice prin contactul cu popoarele migratoare, următoarea etapă este reprezentată de fixarea sistemului denominativ românesc medieval sub influența dominantă a bisericii ortodoxe, iar o ultima este identificată de specialiști ca fiind modernizarea antroponimiei românești.

Începând cu secolul al XVIII-lea și până în secolul al XX-lea, întreaga societate românească trece treptat printr-un proces de modernizare care se desfășoară într-un cadru cultural, politic și social, înregistrându-se tendința de adoptare a valorilor occidentale în toate palierele vieții sociale românești. În antroponimie, modernizarea se petrece în special sub două aspecte: pe de o parte, trecerea de la sistemul popular de denotație la cel oficial, fapt care se petrece prin transformarea pe cale administrativă și legislativă a numelui complementar în nume de familie, devenit obligatoriu oficial și ereditar, iar pe de altă parte, înnoirea prin împrumuturile antroponimice neogrețești, latiniste și occidentale a inventarului de prenume.

O primă etapă în dezvoltarea istorică a sistemului onomastic românesc este romanizarea fondului de nume autohtone, considerate de majoritatea

specialiștilor ca fiind formate dintr-un singur element, în condițiile specifice ale răspândirii creștinismului. Cercetarea inscripțiilor dunărene relevă faptul că disoluția folosirii sistemului denominativ tripartit latin, un rezultat al romanizării, s-a petrecut din cauza răspândirii numelor de botez unice impuse de creștinism. Exemple de nume traco-dace găsim la I. I. Rusu : *Blasa, Butes, Mucapa, Scorilo, Trasa, Tetula* ș.a. Se știe că niciunul dintre numele din substrat nu s-a păstrat în antroponimia românească. Sistemul trinomial denominativ latin, constituit din *praenomen, nomen* și *cognomen*, în cazuri excepționale, plus *agnomen*, a fost redus în primele secole după Hristos la un singur termen reprezentat de numele unic specific creștinismului, care simboliza ruptura de viața anterioară necreștină. Substituind aproape integral antroponimele latine, numele de botez unice au alcătuit un fond onomastic creștin comun tuturor limbilor romanice. Cercetările documentare au demonstrat că denomiția cu nume unic creștin a rezistat până la sfârșitul secolului al XI-lea, când din cauza inventarului destul de limitat de nume creștine în raport cu creșterea populației, numele de persoană reușea din ce în ce mai greu să-și îndeplinească rolul de indentificare și individualizare. În aceste condiții, s-a recurs la folosirea unor nume laice, în general formate prin conversiunea numelui comun în nume propriu. Mai mult decât atât, nevoia ca identificare a unei persoane să fie cât mai exactă a făcut ca tot spre sfârșitul secolului al XI-lea să apară sporadic primele manifestări ale denomiției suplimentare, adică un al doilea nume pe lângă cel individual, care era folosit nesistematic și nu se transmitea ereditar. Indicând descendența, originea sau porecla unei persoane, acest nume suplimentar se aseamănă cu cognomenul latin, lucru care poate fi interpretat ca o coincidență, o influență cultă sau o continuitate a unui tipar denominativ.

Perioada cuprinsă între secolele al XI-lea și al XIV-lea este considerată una de fixare a sistemului antroponimic. Numele unic, de factură laică sau religioasă, este încă principala modalitate denominativă, deși numărul de formule denominative duble este destul de mare. Dintre tipurile de nume complementare, cel mai răspândit este cel patronimic de indicare a descendenței pe linie paternă, în formă derivată, cu sufixe specializate, sau în formă flexionară, prin punerea numelui tatălui în cazul nominativ sau genitiv. Prin cele câteva cazuri de transmitere ereditară a numelui complementare întâlnite în această perioadă, se pregătește apariția numelui de familie.

Creșterea numărului de nume complementare ereditare, care de la a doua generație își pierde motivarea inițială, este specifică perioadei de consolidare a sistemului denominativ românesc (secolele al XV-lea și al XVII-lea). Denomiția dublă se înregistrează din ce în ce mai des în raport cu

denominația numelui unic, mai ales în cadrul oficial, însă cele două tipuri alternează. Domnița Tomescu¹ afirmă că deși „oficializare numelui de familie se face mai târziu, caracterul ereditar al supranumelui, impunerea supranumelui în denominația tuturor membrilor familiei respective, prezența supranumelui pe lângă prenume în poziția a doua a formulei denomniative mixte/duble sunt indicii că numele de familie începe să funcționeze”. O dată cu răspândirea folosirii numelui complementar, se dezvoltă și tipologia acestuia, înregistrându-se astfel în această perioadă nume complementare de tip patronimic, matronimic, marital, adelfonim (nume preluat de la frate), calificativ (porecle sau nume de ocupație), etnice și locale. Tot acum se surprinde constituirea a două sisteme denominative, cum le numește și Ștefan Pașca, sistemul popular și sistemul oficial denominativ, primul de circulație orală, celălalt de circulație scrisă.

Folosirea sistemului oficial de denominație în justiție, administrație și școală, face trecerea, începând cu secolul al XVIII-lea, la etapa de modernizare a antroponimiei ce durează până în secolul al XX-lea. Caracteristic acestei perioade este definitivarea sistemului numelui dublu constituit din prenume și nume de familie. Procesul de oficializare a numelui de familie a început în Europa mai timpuriu, însă s-a generalizat tot în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea, ca la noi. Procedurile de evidență a întregii populații românești și străine și anume conscripțiile transilvănene și bucovinene (sec. al XVIII-lea), matricolele *Status animarum* (sec. al XVIII-lea și al XIX-lea), *Sobornicescul hrisov* din 1785 și *Codul Calimah* din 1846 privind modul de fixare a numelui de familie, recensămintele fiscale (catagrafiile) din Vistieria Moldovei și Țării Românești de la începutul secolului al XIX-lea, mitricile bisericilor unde se înregistrează nașterile, căsătoriile și decesele, dispozițiile Regulamentelor Organice din 1832 reprezintă factori de mare importanță în impunerea pe cale administrativă a sistemului oficial al numelui dublu. Oficializarea propriu-zisă se petrece în contextul înființării Stării Civile (1865), a evidențelor școlare, militare, fiscale, a recensămintelor populației și a legilor din 1895, 1920, 1945, 1950, 1968 privitoare la numele de familie. Dintre acestea, așa cum menționează Mircea Ciubotaru², „catagrafiile se impun ca document de primă importanță pentru onomastica românească, din păcate încă prea puțin valorificate și cunoscute”.

¹ Domnița Tomescu, *Numele de persoană la români. Perspectivă istorică*, Editura Univers Enciclopedic, București, 2001, p. 77.

² Mircea Cibotaru, *Aspecte fiscale, economice, demografice și onomastice în catagrafii, recensăminte și alte documente*, în vol. *Comuna Ipatele, I, Studiu istoric. Toponimie*, Ediția a doua, Iași, Editura ALFA, 2013, p. 159.b, Ipatele, p. 159.

Catagrafiile Vistieriei Moldovei (1820-1845) oferă informații relevante pentru surprinderea etapei de modernizare a antroponimiei românești din Moldova primei jumătăți a secolului al XIX-lea. În fondul *Vistieria Moldovei* de la Direcția Județeană Iași a Arhivelor Naționale se găsesc cca șaiszecizeci de volume de catagrafii sub forma unor condici manuscrise în care este înregistrată populația Moldovei plătitoare de bir, impozitul vremii. Realizate în scopul colectării cât mai eficiente a dărilor către stat, catagrafiile nu conțin numai numele contribuabililor, ci și informații despre bunurile și veniturile acestora, categoria și starea socială, despre etnie etc., fapt care sugerează că informațiile de ordin antroponimic au fost colectate cu precizie și atenție. Mircea Ciubotaru prezintă aceste catagrafii spunând că „înregistrează pe ținuturi, ocoale, sate și târguri toți locuitorii birnici, pe cei scutiți de bir (bătrânei și nevolnici, văduve, slugi boierești, bejenari și alte categorii), pe membrii tagmei bisericești (preoți, dascăli, țărcovnici ș.a.). Mica nobilime sătească (mazilii, ruptașii Vistieriei, privileghiați), care nu plăteau birul, ci dajdia era înregistrată la sfârșitul condicilor sau în „table” și „tăblițe” separate. De la o catagrafie la alta rubricile sporesc, astfel încât aceste documente devin surse de neînlocuit pentru starea demografică, fiscală, economică și socială a Moldovei din prima jumătate a secolului al XIX-lea”³.

Fiind realizate periodic, în anii 1820, 1828, 1831, 1832, 1838, 1845, catagrafiile nu oferă numai date despre dinamica vieții sociale, ci și despre dinamica sistemului denominativ al epocii. Ținând cont de faptul că aceste documente, manuscrise cu litere chirilice, sunt depozitate în arhive, cu atât mai important de menționat este inițiativa domnului prof. univ. dr. Mircea Ciubotaru și a cercetătorului istoric Silviu Văcaru de a realiza o colecție de volume de editare a acestor catagrafii. Până în prezent sunt editate zece dintre ele, fiecare volum fiind însoțit de bogate și prețioase note introductive. Datorită vastei arii temporale și spațiale pe care o cuprinde, corpusul catagrafic este reprezentativ pentru crearea unei perspective de ansamblu asupra sistemul antroponimic de la începutul secolului al XIX-lea din Moldova, permițând gestionarea marelui mase de date și cuantificarea caracteristicilor lingvistice ale acestora prin efectuarea mai multor operații de statistică, realizarea de arborilor genealogici, urmărirea evoluției formei și sensului unor cuvinte sau structuri ș.a.

Mircea Ciubotaru⁴ afirmă că „stabilirea unui al doilea nume este rezultatul unei improvizații a celor care întocmeau listele de locuitori și nu al unei opțiuni personale (decât, poate, în rare cazuri). Prin copierea succesivă a

³ Mircea Cibotaru, Teme de antroponimie istorică, în vol. Comuna Vulturești, I, Studiu de istorie socială. Onomastică, Iași, Casa Editorială Demiurg, 2003, p. 112.

⁴ Mircea Ciubotaru, *Idem.*, p. 159.

listelor, numele era acceptat de individ și de comunitate, impus și apoi oficializat în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, în etapa eliberării actelor individuale de identitate. Introducerea învățământului primar general și a serviciului militar obligatoriu a accelerat finalizarea acestui proces prin atribuirea unui nume de familie copiilor și tinerilor care nu aveau decât nume individual”.

Într-o altă ordine de idei, modernizarea sistemului antroponimic din prima jumătate a secolului al XIX-lea are ca principal aspect schimbarea configurației formulei antroponimice. Astfel, de la formula denominativă analitică, specifică sistemului antroponimic popular, s-a ajuns treptat la formula denominativă sintetică, specifică sistemului antroponimic oficial. Trebuie menționat însă că cele două tipuri de sisteme au coexistat în perioada de tranziție spre tipul sintetic. Prin denotație analitică se înțelege exprimarea explicită a relațiilor dintre membrii unei familii în scopul unei mai bune individualizări a unei persoane. Astfel, între numele individual și numele complementar apar termeni ca slavonismele *brat*, *zet*, *sân* sau echivalentele lor în română *frate*, *ginere*, *fiu*. Mircea Ciubotaru⁵ afirmă că „După anul 1864 dispar din sistemul onomastic românesc sintagmele denominative cu apelativele slav *brat*, *sân* și *zet* care pot fi regăsite în numele de familie *Bratu*, *Sin*, *Zetu*, considerate în mod eronat de Iorgu Iordan (*Dicționar al numelor de familie românești*, București, 1989, p. 78, 416, 498) ca provenind din numele sl. *Brat(o)*, bg. *Sino* și, respectiv, gr. *Zetos* sau bg. *Zet(ov)*”. În catagrafii, numele formate cu astfel de precizări au o pondere destul de mare, astfel întâlnim exemple ca *Andrei sân Gheorghe*, *Mihai brat Ion*, *Vasile zet Morarului*, *Ichim fiul Preotului*, *Marin frate lui Ungureanu* ș. a. Tot în cadrul formulei denominative analitice se încadrează și formele cu genitiv, mai ales în cazul matronimelor, dar nu numai: *Cristian al Marii*, *Gheorghiuță al Ioanii*, *Vasile al lui Gheorghii* ș. a. Ca o tendință spre modernizare se înregistrează scăderea numărului acestui tip de denotație și creșterea ocurențelor numelelor de tip sintetic, adică formate fie prin aglutinarea articolului genitival (de exemplu *a Mariei*, *a Ioanii* au devenit *Amariei*, *Aioanii*), fie prin eliminarea particulelor de identificare a relațiilor de rudenie, fie, și aceasta este modalitatea cea mai răspândită, prin formarea numelor de familie cu ajutorul derivării cu sufixe antroponimice. Derivarea cu sufixe este un procedeu lingvistic care îmbogățește nomenclatura personală. Primul sufix care s-a impus este *-esc(u)*. Alipit unui substantiv comun pentru a-l transforma în adjectiv, acest sufix are rolul de a arăta o particularitate. De exemplu, adjectivul *femeiesc* înseamnă „caracteristic femeii”. În plan onomastic, acest sufix funcționează după aceleași reguli. Un exemplu în acest caz este

⁵ Mircea Ciubotaru, *Idem.*, p. 171.

următorul: de la numele tatălui *Ion*, s-a format numele copilului *Ionescu(u)*, spre a arăta că „aparține lui Ion”. Diferența dintre cele două utilizări este aceea că în al doilea caz, cuvântul creat este un substantiv propriu, și nu un adjectiv. Prin folosirea acestui prefix se trece de la forma analitică denominativă „a lui Ion”, la cea sintetică denominativă *Ionescu*. Forma sintetică denominativă s-a impus încă din secolul al XVIII-lea, mai întâi în Muntenia, fiind preferată în virtutea economiei limbajului. De exemplu, în catagrafia Putnei 1820, în ocolul Milcovul de Sus se pot identifica următoarele nume formate cu sufixul *-esc(u)*: *Radul Armenescu, Pavel Budescu, Ion Crăciunescu, Marin Petrescu* ș. a. Sufixe care formează nume sunt numeroase și sunt prezentate în orice lucrare de antroponimie. Iată câteva pentru exemplificare: *-an (Stoian, Tudoran), -(e)anu (Făgărășan, Izvoareanu, Moldoveanu), -oi/oaia (Drăgoi, Cristinoiaia)* ș. a.

Cel de-al doilea aspect care vizează modernizarea antroponimiei este cu privire la schimbările din inventarul de prenume care se desfășoară în raport cu diverse influențe culturale și curente ideologice. În momentul modernizării, inventarul din care se alegeau prenumele era deja stabil, format din nume religioase și laice transmise prin tradiție, factor care așa cum spune Christian Ionescu⁶ „acționează în sensul păstrării aceluiași prenume pe parcursul mai multor generații, copiii poartă numele și păstrează astfel amintirea bunicului, străbunicului etc. Tradiția națională este factorul care asigură continuitatea numelor vechi și specifice fiecărei limbi și fiecărui popor”. Elementele de noutate care se înregistrează la nivelul inventarului de prenume țin de moda onomastică a vremii. Teodor Oancă⁷ vorbește despre faptul că moda onomastică reprezintă generalizarea unei inovații care s-a produs la o anumită perioadă într-un anumit interval de timp. Moda onomastică s-a impus datorită tendinței generale de imitație din perioada modernizării societății românești, datorită farmecului noutății dar și datorită faptului că preluarea unei forme antroponimice străine este un alt mod de individualizare a unei persoane.

La sfârșitul secolului al XVIII-lea și la începutul secolului al XIX-lea se evidențiază moda prenumelor neogrecești. Bine reprezentate în Catagrafiile Vistieriei Moldovei (1820-1845) sunt numele de origine neogrească, dat fiind faptul că în timpul realizării primelor catagrafii, în anul 1820, influența fanariotă încă nu încetase. Astfel, influența grecească se manifestă atât la nivelul împrumuturilor de nume masculine *Aristide, Filaret, Pantazi, Scarlat, Stamate*, dar și feminine *Aretina, Calipso, Ralu, Zoe* ș.a., cât și la nivelul sufixelor,

⁶ Christian Ionescu, *Mică enciclopedie onomastică*, Editura Enciclopedică Română, București, 1975, p. 20.

⁷ Teodor Oancă, *Sociolingvistică aplicată. Cercetări de antroponimie*, Fundația Scrisul Românesc, Craiova, 2001, p. 8.

cel mai important fiind sufixul care formează diminutivele în limba greacă - *achi* cu ajutorul căruia se formează o serie întreagă de nume individuale derivate : *Costachi, Dumitrachi, Vasilachi* ș.a. De asemenea, se importă și nume patronimice neogrecești de formă genitivală ca *Anastasiu, Dimitriu, Gheorghiu* ș. a. care au devenit la noi nume de familie. Începând cu prima jumătate a secolului al XIX-lea, sub presiunea influenței procesului de occidentalizare a culturii române, moda prenumelor neogrecești cunoaște treptat un puternic recul.

Dacă numele de origine grecească sunt prezente într-un număr considerabil în catagrafii, cele care fac parte din următoarele mode onomastice care s-au manifestat în procesul modernizării nu se bucură de același statut deoarece acestea s-au desfășurat într-un alt cadru temporal și spațial. Una dintre cele mai importante surse de înnoirea a inventarului de prenume românești are loc la sfârșitul secolului al XVIII-lea, în Transilvania, răspândindu-se ulterior în întreaga țară, și constă în preluarea de forme onomastice din repertoriul latin. Sub influența învățaților Școlii Ardelene se dorea afirmarea latinității poporului român care s-a făcut în toate domeniile vieții socio-culturale, ca o reacție împotriva maghiarizării. Și la nivel antroponomic s-a manifestat tendința de maghiarizare prin modificarea formală și traducerea numelor de persoană, fapt care a determinat împrumutarea pe cale savantă, din civilizația și cultura latină, noi antroponime ca *Aureliu(s), Claudiu(s), Duiuliu(s), Iulian(us), Marius, Valeriu(s)* ș.a. care nu doar evocau originea latină, ci erau și intraductibile.

Tot de modernizarea inventarului de prenume ține și faza împrumutului de forme onomastice occidentale. Apar prenume franceze (*Alis, Denisa, George, Monica, Nicoleta* ș.a), germane (*Berta, Hermina, Otilia* ș. a), italiene (*Bianca Giulia, Leonardo* ș. a.), spaniole (*Carmen, Rafael* ș.a.), englezești (*Eduard, Robert, Ofelia* ș. a.), rusești (*Ludmila, Tamara, Tatiana, Vladimir* ș.a.). Dintre acestea, preponderente sunt prenumele franceze deoarece numărul lor este în raport direct cu influența, intrată pe mai multe căi la noi, a culturii și a limbii franceze. În contextul în care limba franceză era limba la modă în secolul al XIX-lea, fiind limba saloanelor, ar fi fost imposibil să nu existe urme ale împrumuturilor franceze și în antroponomie. Influența franceză era răspândită în toată Europa, iar la noi a ajuns într-un cadru propice și datorită faptului că românii erau în căutarea apropierii de aria latină occidentală.

De reținut este faptul că modernizarea, atât la nivel antroponomic, cât și la nivel socio-cultural nu se realizează într-o manieră tranșantă. Întotdeauna noile elemente apar și sunt încadrate între cele vechi, tradiționale. Analizând

întreținutul românesc de prenume, Christian Ionescu⁸, afirmă că „renunțând mereu la unele elemente, adoptând mereu altele, fără a refuza însă un sănătos echilibru între tradiție și inovație, inventarul de nume a fost și este unul dintre cele mai dinamice domenii ale limbii”. Oficializarea numelor de familie și împrumuturile la nivelul prenumelor fac din perioada modernizării antroponimiei românești una din cele mai importante etape istorice a constituirii sistemului nostru denotativ.

Această lucrare a fost sprijinită financiar în cadrul proiectului POSDRU/187/1.5/S/155397 cu titlul „Prin burse doctorale spre o nouă generație de cercetători de elită”, cofinanțat din Fondul Social European prin intermediul Programului Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007–2013.

Bibliografie

CIUBOTARU, Mircea, *Teme de antroponimie istorică*, în vol. *Comuna Vulturești, I, Studiu de istorie socială. Onomastică*, Iași, Casa Editorială Demiurg, 2003, p. 157-176.

CIUBOTARU, Mircea, *Aspecte fiscale, economice, demografice și onomastice în catagrafii, recensăminte și alte documente*, în vol. *Comuna Ipatele, I, Studiu istoric. Toponimie*, Ediția a doua, Iași, Editura ALFA, 2013, p. 156-177.

CIUBOTARU, Mircea, VĂCARU, Silviu, *Catagrafiile Vistieriei Molovei (1820-1845). VIII. Ținutul Putna. Partea 1(1820)*, (volum editat de Mircea Ciubotaru și Nicoleta Dănilă, introducere de Mircea Ciubotaru), Casa Editorială Demiurg Plus, Iași, 2014.

CIUBOTARU, Mircea, VĂCARU, Silviu, *Catagrafiile Vistieriei Molovei (1820-1845). V. Ținutul Hîrlău. Partea 1(1820)*, (volum editat de Marius Adumitroaiei și Mircea Ciubotaru, introducere de Mircea Ciubotaru) Editura Demiurg Plus, Iași, 2013.

IONESCU, Christian, *Mică enciclopedie onomastică*, Editura Enciclopedică Română, București, 1975.

IORGU, IORDAN, *Dicționar al numelor de familii românești*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1983.

OANCĂ, Teodor, *Sociolingvistică aplicată. Cercetări de antroponimie*, Fundația Scrisul Românesc, Craiova, 2001.

PAȘCA, Ștefan, *Nume de persoane și nume de animale în Țara Oltului*, București, Monitorul Oficial/Imprimeriile statului, 1936.

⁸ Ionescu, Christian, *Idem.*, p. 16.

TOMESCU, Domnița, *Numele de persoană la români. Perspectivă istorică*, Editura Univers Enciclopedic, București, 2001.